
БІБЛІОТЕКА ГУМАННОЇ ПЕДАГОГІКИ

Ш. О. Амонашвілі

Кожний для мене Учитель

Зміст майстер-класу, представленого на
Тринадцятих Міжнародних Педагогічних Читаннях
«Учитель»
(м. Тбілісі, 21–23 березня 2014 р.)

Хмельницький обласний центр
Всеукраїнської культурно-освітньої асоціації
Гуманної Педагогіки

Центр інноваційної педагогіки та психології
Хмельницького національного університету

Подільський культурно-просвітницький
Центр ім. М. К. Реріха

Хмельницький
2014

ББК 74.00:88.4
УДК 371
А 62

Амонашвілі Ш. О.

А-62 **Кожний для мене учитель** : зміст майстер-класу, представленого на Тринадцятих Міжнародних Педагогічних Читаннях «Учитель» (м. Тбілісі, 21–23 березня 2014 р.) / Ш. О. Амонашвілі ; пер. з російської В. К. Гаврилькевич. – Хмельницький : Хмельницький обласний центр Всеукраїнської культурно-освітньої асоціації Гуманної Педагогіки. Центр інноваційної педагогіки та психології Хмельницького національного університету. Подільський культурно-просвітницький центр ім. М. К. Реріха, 2014. – 28 с.

ISBN 978-617-7143-11-5

ISBN 978-617-7143-11-5

© Ш. О. Амонашвілі, 2014
© Подільський культурно-просвітницький
Центр ім. М. К. Реріха, переклад
українською мовою, 2014

Кожний для мене Учитель

Тему мого майстер-класу я узяв зі східної мудрості, яка говорить: «Ніхто тобі не друг, ніхто тобі не ворог, а кожний для тебе учитель». На щастя, зі шкільних років я пізнав любов до вчителя, але знадобився довгий час, щоб пізнати закон вічного учнівства.

Бути свідомим і спрямованим вічним учнем – це такий стан духу, коли знаєш, що вищим сенсом буття є ти сам, процес твого вдосконалення. Все, чим ми займаємось і що творимо в житті, має подвійне значення: підносячи світові свої дари духу – ми вдосконалюємо свій духовний світ.

Навіщо нам бути вічними учнями, і чому і в кого нам навчатися?

Треба бути вічними учнями тому, що духовному вдосконалюванню немає межі, а життя коротке, і нам потрібно встигнути досягти більшого. Нам потрібно навчатися таїнству: віддавати якомога більше, щоб удосконалювання наше досягло теж вищого рівня.

Буде щастя, якщо на життєвому шляху ми зустрінемося з Духовним Учителем, який поведе нас правильно і швидко. Але зазвичай спрямованому учневі навчатися цьому таїнству потрібно в кожній людині, в уявлених учителях, у природі, в обставині, у речей і, нарешті, у самого себе.

Хай ті, у кого ми навчаємося, навіть і не знають, що вони мимоволі стають нашими учителями, та все ж, ми учні для всіх і для всього. І, звичайно, при цьому треба пам'ятати, що самі теж є постійними учителями для всіх інших, і тому живемо, діємо, спілкуємося з оточуючими так, щоб їм було чого у нас навчитися.

Я довго думав, як подати на майстер-класі свій життєвий досвід учнівства. Я пройшов через величезну кількість людей, у яких я навчався. Люди давали мені приклади і хороші, і погані. Мій внутрішній світ щось приймав, а щось відкидав. Те, що залишилось у мене від них і спланилось із моїм внутрішнім світом, стало моєю вихованістю, моїм світоглядом, моєю особистістю.

Є східна мудрість: «Учитель не той, хто тебе навчає, а той, у кого ти навчаєшся». Свідоме учнівство, нажаль, не є природним станом у дитячому і підлітковому віці, таке буває рідко. У цьому віці дітей треба або принадувати, або примушувати до виховання і навчання.

Свідомий же учень сам хоче навчатися, виховуватися, і бачить учителя в кожному, від кого тільки можна чомусь навчитися. Учителем для нього може стати будь-хто, незалежно від віку, статі, становища. Але свідомий учень шукає і Вищого Учителя.

Свідомими учнями не стають навіть багато дорослих, і не багато людей живуть за мудрістю: кожний для тебе учитель.

Свідоме учнівство – це шлях людини, спрямованої до сходження, і тому в першу чергу треба зрозуміти необхідність самовдосконалення. А далі – звільнитися від гордині, почуття величчя, і навчитися бути відкритим

світові, спостерігати, вислуховувати, приймати з радістю, бути вдячним. Свідомий учень у постійному пошуку учителя, але найголовніше, намагається бачити свого учителя у всіх і у всьому.

Коли я став свідомим учнем?

Ні, не з раннього дитинства чи зі шкільної лави. А пізно, ставши шукачем науки. Це тоді, коли я зрозумів, що немає ворогів, а є перешкоди, і коли я приборкав деякі свої почуття, став уважним, навчився спокійно вислуховувати навіть злобну критику і робити висновки, навчився спостерігати. Я не можу назвати конкретні роки мого «переродження», але саме після того почалося входження і народження в мені гуманної педагогіки. Я не відкривав гуманну педагогіку, вона була відкрита давно, я її пізнавав.

І кожний для мене раптом перетворився на вчителя. Ними були: рідні люди, мої шкільні вчителі, мої наукові керівники, мої колеги, мої учні, класики педагогіки, сім'я, Небесні Учителі... Нарешті, сам став учнем для самого себе, навчаюся бути учнем свого серця.

Для одних із них я став свідомим учнем пізніше, коли їх уже і не стало в живих, але вони залишили в мені пам'ять про себе. У цьому моральному кліматі пам'яті, як висловився Дмитро Лихачов, вони оживлялися, і я, спілкуючись із ними, надолужував у собі згаяне.

У всіх них я свідомо навчався і продовжую навчатися, бо земне учнівство переривається тільки смертю.

Своїх учителів я певним чином згрупував, але за яким принципом, не можу сказати, серце підказало, що так краще. Це:

1. Учителі морального клімату моєї пам'яті.
2. Уявлені вчителі.
3. Земні вчителі.
4. Валерія Гівіївна Ніорадзе.
5. Учні.
6. Небесні Учителі.

Розповідь про них і становить зміст мого майстер-класу.

Та сенс полягає в тому, щоб ви побачили, як зароджувалися в мені корені гуманної педагогіки. Адже я стверджую, що гуманна педагогіка знаходиться не поза нами, а всередині нас. Можна навіть сказати: як від народження людина успадковує віру, пристрасть до пізнання, батьківське почуття, почуття краси і так далі, так само успадковує вона від народження і якість виховання – гуманність.

Отже, про моїх учителів і про моє свідоме учнівство.

1. Учителі морального клімату моєї пам'яті

У мене збереглися спогади про рідних і любих мені людей, які давно пішли з життя. Свого часу вони мене виховували, навчали; для них я був вихованцем (сином, онуком, учнем). Я приймав їх і, зазвичай, дотримувався їхніх настанов, але був і неслухняним. Я ще не усвідомлював глибину сенсу їх присутності в моєму житті. Потім вони пішли з життя, а я з часом переходив у різні стадії свого становлення. І обставини, а також розуміння значущості вчителя раз у раз повертали мене до них уже свідомо.

У першу чергу, це мама, батько, бабуся і улюблена моя вчителька Варвара Вардіашвілі.

Мама

Вона одна виховувала двох дітей – мене і мою сестру, яка була молодша за мене на 7 років. Це були воєнні та повоєнні роки. Батько наш загинув у Криму в 1942 році. Мама була хворою жінкою, інвалідом другої групи, не мала дипломів про освіту. Але була мудрою жінкою. Вона не повірила у звістку з військкомату про загибель батька, і жила думкою, що чоловік живий і обов'язково повернеться.

Одного разу, – я був тоді у четвертому чи п'ятому класі, – прийшла до нас сусідка. Вони усамітнилися в кухні, поплакалися про чоловіків, які пішли на фронт,

пошепталися про своє горе, і я почув, як мама у сльозах довірила їй свою таємницю: «Ні, чоловік мій не загинув, він повернеться, і знаєш, чим хочу його порадувати? Добре вихованими дітьми».

Мені це запам'яталось, і через десятиліття, коли вичитав у одній прекрасній книзі, що слово «турбота» (рос. «забота». – прим. пер.) означає «за божественною таємницею», одразу ж постав переді мною образ матері з її педагогікою серця. Я зрозумів, яка божественна таємниця, яка турбота пронизувала її педагогіку серця, і яка це була прекрасна педагогіка. Ніби чую настанову матері: «Виховує той, у кого відкрилася божественна таємниця, і хто прагне здійснити її». Божественна таємниця є істиною виховання. Слово «турбота» для звичайної педагогіки не стало рідним. Я ж пропоную зарахувати його до основних понять гуманної педагогіки.

Батько

Він був робітником типографії, директором зміни, членом партії. Товариші на роботі його любили і поважали. Він отримав виробничу травму, – права рука була роздавлена під пресом, – і не міг згинати пальці. Крім того, він мав бронь, але у перший же рік початку війни примудрився приховати від лікарської комісії свою інвалідність і, залишивши молоду дружину і двох маленьких дітей, пішов на війну добровольцем.

І час від часу, коли мамі було важко, вона плачучи промовляла: «Навіщо ти кинув мене одну, навіщо залишив нас, ти же стріляти не можеш, убивати не вмєєш... Навіщо?».

Це запитання «навіщо?» через багато років я задавав образі батька: навіщо він так вчинив? І приходив до висновку, що є поняття «обов'язок, суворість обов'язку». Що робить розуміння суворості обов'язку в людині? Позбавляє воно свободи чи робить її свобідною? Ні те, ні інше. Ми багато зараз говоримо про виховання особистості й хочемо зробити наших дітей щасливими. Так ось, не буде особистості, і не буде в неї щастя, без розуміння суворості обов'язку. Всі наші розмови про виховання особистості будуть порожніми, поки не займемося цією першочерговою справою: вихованням почуття і розуміння суворості обов'язку. Тільки гуманна педагогіка дає можливість осмислити значущість суворості обов'язку у творенні Великодушної та Благородної Людини. Звідси народжуються почуття відданості та служіння, шляху вдосконалення і сходження.

Таке розуміння про якість особистості людини дісталось мені від батька. Наше громадське, державне, світове життя і життя сім'ї були б зовсім іншими, якби більшість людей керувалася почуттям і розумінням суворості обов'язку; тоді ми відчували би справжнє щастя і справжню свободу. Ці ідеї я хочу привнести в побудову гуманної педагогіки.

Бабуся

Кожні канікули я проводив у селі Бушеті (Телавський район, Грузія) у бабусі й дідуся по лінії матері. Бабуся була віруючою жінкою, чудовою господинею, працювала у колгоспі. Вона погано читала, замість підпису ставила хрестик. Від неї мені дісталось розуміння багатьох речей, вона посіяла в

мені сім'я віри. Але зараз хочу поміркувати про дуже важливе поняття – про освіту.

Що таке освіта? У сучасному розумінні освіченою вважається людина, яка має певний офіційно прийнятий обсяг знань у тій чи іншій галузі та має офіційний документ з цього приводу. А в кого немає такого документа, той вважається неосвіченим. Але якщо у когось є два або три диплома, кажуть, що у нього є дві або три освіти.

А в моєї бабусі не було ніякого диплома, і виходить, що вона була неосвіченою людиною. Але чому ж тоді її любило і шанувало все село – і дорослі, і діти, казали, що вона найдобріша, найвеликодушніша, наймудріша жінка! До неї постійно приходили за порадами: як і коли сіяти, як дитину виховувати, як у сім'ї злагоду встановити... Мені буде дуже прикро, якщо хтось скаже, що моя бабуся не була освіченою людиною.

Це поняття для мене розкривається у тій суті, в якій воно й було створене. Сказано: Бог створив людину за образом і подобою самого Себе. Отже, кожна Дитина приходить у цей світ, маючи в собі образ Творця. Що у цьому образі? Все прекрасне і піднесене, що властиве Богу. У ньому світло і немає й тіні пітьми.

Але образ цей у Дитині потребує розкриття. На перших порах Дитина сама займатися цим не може. До неї повинні прийти на допомогу дорослі. Ось цей процес розкриття божественного образу в Дитині і є процесом освіти (образовання (рос.). – прим. пер.). Як сказано у Новому Заповіті: «Я посадив, Аполос поливав, але зростив Бог». А поливати треба потоками піднесених образів.

У цьому сенсі можуть бути люди без диплома, але освічені, і з дипломами, але менш освічені. Слово «освіта» (рос. «образование». – прим. пер.) було створене задовго до появи дипломів. Образ Творця в людині та освіта людини є спорідненими поняттями. Я бажав би, щоб у гуманній педагогіці питання стояло так: у процесі освіти головним є розкриття в людині, яка росте, образу Творця і тільки на ґрунті цього має відбуватися засвоєння знань. І я дякую своїй бабусі, образ якої приводить мене до таких роздумів.

Дейда Варо

Так звала уся школа вчительку рідної мови і літератури Варвару Вардіашвілі. Вона є великим розділом мого життя, але хочу підкреслити ті події, які я пов'язую з гуманною педагогікою. Тоді, у 1944–1950 роках, звичайно, я цього не розумів, я просто любив цю вчительку. Але у наступні роки, з аспірантських часів і донині, її образ став невичерпним джерелом для моїх педагогічних роздумів.

Я багато пишу і розповідаю про метод домальовування. У мене це йде від неї. У перші ж дні, як вона прийшла до нашого шостого класу, вона покликала мене до себе і сказала: «У тебе якийсь поетичний погляд... ти пишеш вірші?» «Ні», – відповів я. «Але у тебе очі поета, мабуть, у тебе є талант». Мені, двієчнику в класі, таке ще ніхто не казав. Натхнений словами учительки я пристрасно захопився поезією, читанням і складанням віршів.

Що таке домальовування? Це прекрасний метод педагогічного мистецтва, за яким улюблений учитель Дитини або шанована нею людина накладає на неї

штрих свого піднесеного уявлення про неї; а потім, щойно помітить, що Дитина надихнулася і пробує свої сили, накладає на неї інші штрихи. Домальовування базується на вірі учителя у безмежні можливості Дитини.

Багато вчителів знають і користуються методом нашіптування. Я його взяв у своєї вчительки. Було це у сьомому класі. Під час класної роботи (ми писали твір) вона непомітно підійшла до мене, нахилилась і шепнула мені на вухо: «Хлопчику, мої п'ятірки червоніють поруч із двійками, як бути?» Голос її був стурбованим. Нашіптування улюбленої вчительки викликало у мене сум'яття, я не міг її засмутити, мені стало соромно.

Загалом, у наступні місяці я подолав відставання і навіть став успішним. Але у своїх наукових пошуках метод нашіптування я довів до мистецтва: він став багатофункціональним, за його допомогою можна успішно розв'язувати і дидактичні, і виховні завдання, можна будувати особистісні взаємостосунки з кожним учнем, можна розвивати і зміцнювати духовну спільність.

Ця сама подія зароджує у мене ідею про момент істини у вихованні. Судячи з того, що зі мною тоді відбулося, я приходжу до думки, що в житті конкретної Дитини раз у раз можуть виникати такі моменти (короткі проміжки часу), коли вона готова зробити стрибок у своєму сходженні, одразу змінитися на краще. Ці моменти заряджені обставинами і душевним станом Дитини. І дуже важливо, щоб саме той учитель, якого вона любить, якого поважає, серцем відчув назрівання такого моменту і потрібним

словом, відповідним впливом дав йому вибухнути в Дитині. Ось яка прекрасна проблема для дослідження. Можливо, моя вчителька володіла ще й мистецтвом сприяння дозріванню моменту істини? Теж проблема для розгадки.

Я продовжую навчатися у неї мистецтву піднесення учня у процесі спілкування з ним, мистецтву бути природним, мистецтву мудрої любові та ще багато чому.

Чому ми звали її «Дейда Варо»? У перекладі це означає «тітка», а буквально – «мамина сестра». Так зверталися до неї всі її учні, навіть молоді вчителі. Цим підкреслювалась її особлива турботливість про кожного учня.

2. Уявлені вчителі

В. О. Сухомлинський

1969 рік став для мене особливим: я отримав із Павлиша, від самого Василя Олександровича, бандероль, де була щойно видана в Києві російською мовою книга «Серце віддаю дітям». Він дякував мені за те, що у своїй статті в «Комсомольській правді» я зробив посилення на нього.

Ця подія змусила мене прочитати його книги, які до того мало знав, і я відкрив для себе класика. Читав Василя Олександровича і відчував, як дорослішаю.

Зміцнювалась моя віра, вдосконалювались мої погляди, я переживав радість від того, що є за ким йти.

Але читанням справа не закінчилась: я уявив його собі та почав запрошувати на свої уроки. Він зазвичай «сідав» за останню парту і спостерігав, як я працюю, як спілкуюся з дітьми. Після уроку я «вислуховував» його добрі й мудрі настанови, і наступного дня знову запрошував його на урок. Коли я читаю будь-яку його книгу, я зазвичай розмовляю з ним, запитую, раджуся.

Багато чому я навчився у Василя Олександровича. Я прийняв його ідею: «Без духовної спільності виховання не відбудеться», і назвав її законом Сухомлинського. Я відкрив у нього таємницю писати з підтекстами, щоб уберегти в ті нелегкі роки панування ідеології кришталеву ідею гуманної педагогіки. Так я замаскував у своїх книгах, зокрема, ідеї про вільний вибір і про «четвертий вимір».

Я не мав щастя зустрітися з ним, але в моїй уяві спілкуюся з ним і продовжую навчатися у нього.

Марк Фабій Квінтіліан і Ян Амос Коменський

Коли у свої аспірантські роки я вперше почав знайомитися з працями римського педагога першого століття Марка Фабія Квінтіліана і чеського педагога сімнадцятого століття Яна Амоса Коменського, а також працями Йоганна Генріха Песталоцці, Жан-Жака Руссо, Джона Локка, Костянтина Дмитровича Ушинського, Якова Семеновича Гогешвілі, Антона Семеновича Макаренка – мій тодішній матеріалістичний погляд

не давав мені можливості зрозуміти і прийняти основу їхнього вчення.

Та чим більше я звертався до їхніх праць і розмірковував про гуманний підхід до дітей у своїй експериментальній практиці, моя свідомість змінювалась: я почав розуміти, що педагогічну істину треба шукати в надрах класики.

Я навчився способу спілкування з класиками, і всі вони разом стали моїми учителями. Спосіб цей об'єднує:

– уміння ставити запитання і вислуховувати відповіді, розмірковувати над відповідями без критики, за принципом «той, хто стверджує, багатий, той, хто заперечує, бідний»;

– уміння йти за ходом їхньої думки і мислити разом із ними, розмірковувати спільно з ними;

– уміння змінювати, коригувати, вдосконалювати своє мислення, розширювати свою свідомість;

– уміння будувати практику відповідно до основних постулатів класики;

– уміння вести з ними діалог і бути відданим і творчим учнем.

Таке свідоме учнівство, як мені уявляється, дало мені змогу зробити поступ уперед в поглибленні розуміння гуманної педагогіки.

Я зрозумів, що класики свої вчення будують на одній і тій самій основі – на християнській філософії, це й робить їхні вчення класичними.

Мені стало відомо, що всі класики від Квінтіліана до Сухомлинського – це одна будівельна «бригада», яка будує величний храм гуманної педагогіки.

Я побачив, що їхня свідомість розширена поняттями: віра, духовність, гуманність і людяність.

Я переконався, що класична педагогіка походить від вищої, божественної мудрості та витонченої практики (а не науки).

Дитина постала переді мною як сутність духу і природи зі своїм безмірним багатством і безмежними можливостями.

Я зрозумів, що доля освіти вибудовується розумом і серцем учителя.

Хочете наведу мудрості, які не назвеш інакше, як законами гуманної педагогіки? Ось вони:

Наша душа небесного походження.

Батько, щойно народиться у тебе син, поклади на нього найкращі сподівання (це Квінтіліан).

Земне життя є підготовкою до життя вічного.

Дитино, зрозумій, що ти є моїм мікрокосмосом, який здатен обійняти макрокосмос (це Коменський).

У любові дитина знаходить удвічі більше джерело зростання (це Песталоцці).

У школі має бути присутньою розумна релігійність.

Під іменем гуманної освіти треба розуміти розвиток духу людського, а не тільки формальний розвиток.

Діти не готуються до життя, вони вже живуть (це Ушинський).

Поважайте дитяче незнання (це Корчак).

Без духовної спільності виховання не відбудеться (це Сухомлинський).

Навіть ця частина ідей здатна дати свідомості та освітньому світові безпомилковий орієнтир виховання молодого покоління.

Та старанність свідомого учня, яку я зміг виявити, і та глибина осягнення класичного спадку, до якої я зміг докопатися, мене змінили, гуманна педагогіка в мені набула земних і небесних барв.

Цю педагогіку я й хочу дарувати усім, хто її потребує, хто її прагне, хто для неї готовий.

3. Мої земні вчителі

Був у мене славетний науковий керівник, академік Російської Академії педагогічних наук Давид Онисимович Лордкіпанідзе. Він мені, аспіранту, сказав: «Читай класику». Дякую йому.

Був у мене прекрасний учитель, доктор психології, витончений експериментатор, прославлений Барнаб Йосипович Хачапурідзе. Він зрозумів мої поривання і сказав одного разу: «Навчись опозиціонера залучати до позиції». Навчаюся цього досі.

Багато чого навчився я у своїх прекрасних колег: Нателі Олександрівни Амонашвілі, Мзії Самуїловни Гвілава, Віри Геннадіївни Александрової, Вікторії Федорівни Бак, Марини Андріївни Баранюк, Кіри Олексіївни Молчанової, Дайніса Озолса, Таліса Яунземіса, Ірене Стульпінене, міністра освіти Латвії (якому належать слова: «Кожна дитина для нас –

національне надбання»), Хулімат Султанової, Паати Шалвовича Амонашвілі...

Але є люди, яких зазвичай називають ворогами. Був час, коли хтось писав доноси у партійні органи про те, що я і мої колеги насаджуємо в радянській педагогіці буржуазні ідеї.

Хтось своєю владою хотів знищити мене і моїх однодумців.

Хтось приписував мені боротьбу проти класика грузинської педагогіки Якова Семеновича Гогебашвілі.

Хтось робив наклепи в газетах.

На щастя, у ті 60–80-ті роки невидима сила вклала у мій розум думку, що ворогів немає, а є перешкоди, які треба гідно долати. Тому я не боровся проти них, не писав проти них будь яку критику, а навчався у цих людей, яким мені не треба бути, як не озлобитися, як залишитися самим собою, як удосконалювати свою педагогіку, як, не зважаючи ні на що, бути добрим і уважним до цих людей.

Вони – мої учителі, а учителів треба шанувати. Тому висловлюю цим людям, – їх називати не треба, самі зрозуміють, – свою вдячність. Їхні уроки завершені з величезною для мене користю.

4. Валерія Гівіївна Ніорадзе

Про Валерію Гівіївну Ніорадзе хочу поговорити окремо.

Якщо виходити зі своїх переконань і поглядів, то мені здається, що наше єднання було не випадковим. Точніше, було не випадковим те, що жодна дівчина до неї, у яких я нібито закохувався, не захотіла вийти за мене заміж.

Мені було 32 роки, коли вона прийшла до нашого інституту працювати, і я закохався в неї, як кажуть, з першого погляду. Це була осінь 1962 року, а у березні 1963 ми одружилися. Саме відтоді моє творче життя в науці різко змінилось:

- я відкрив у собі свій сенс життя;
- наповнився потужними потоками натхнення;
- сміливість моя не знала меж;
- ми з колегами, за участю Валерії Гівіївни, створили лабораторію експериментальної дидактики;
- лабораторію розташували у Тбіліській першій республіканській експериментальній школі;
- розгорнули лабораторну і масову експериментальну роботу;
- повели за собою сотні вчителів;
- почали розробляти систему нового змісту і нових підходів.

Наші пошуки набули розголосу у всьому тодішньому Радянському Союзі та за кордоном. Складалися теоретичні та експериментальні засади гуманної педагогіки.

Ми зазнали і радощів перемог, і тяжких ударів, і вознесінь, і гонінь.

Ми йшли проти закону: друкували нові підручники без дозволу цензури, це було дуже небезпечно, але заради торжества ідеї йшли на ризик.

Звичайно, не всі наші висловлювання вкладались у рамки офіційної педагогіки, що давало захисникам ідеології привід нападати на нас...

Після розпаду Радянського Союзу склалися обставини, що змусили нас із Валерією Гівійною залишити Грузію.

Ми влаштувались у Московському міському педагогічному університеті (спасибі тодішньому ректору, теперішньому президенту Університету академіку Віктору Васильовичу Рябову, він запросив нас і створив нам лабораторію гуманної педагогіки).

Наша діяльність почала розгортатись у Росії та країнах, що складали раніше Радянський Союз. У що вона виросла, показують наші Тринадцяті Міжнародні Педагогічні Читання.

Ця півстолітня наша діяльність наповнена боротьбою, вона стала для нас школою життя. Усі події, що відбуваються в ній, усі люди, які беруть участь у ній, – усе це як велика вчительська, в якій учень я один. Вони навчали мене, я був для них свідомим учнем.

Валерія Гівійна пішла зі школи життя раніше, подавши мені урок, як гідно можна залишити цей світ.

Вона пішла, а я залишився. Мабуть, мені потрібно ще довершити свою освіту, але вже без головного мого земного проводиря.

Якщо ви, дорогі друзі-колеги, вважаєте, що за ці 50 років я попрацював з користю для гуманної педагогіки, то хочу вам відверто сказати: у всій моїй діяльності присутня мудрість Валерії Гівійни.

Пам'ятаю, як мама сказала їй у день нашого весілля: «Дочко моя, я виховала його, як могла, а тепер продовжуй ти його виховання». І вона продовжила.

Я був у неї, з одного боку, як неслухняна, свавільна дитина, а з іншого – я цілком свідомо приймав її в якості свого вчителя, хоча сама вона називала мене своїм учителем.

Я навчався у неї стриманості й поміркованості, мудрості й педагогічного мистецтва, терпіння і турботи.

Усі найважливіші ідеї гуманної педагогіки, які я виносив на обговорення, спочатку проходили через її мудру свідомість, через її начитаність, через її досвід.

Вона обережно коректувала моє життя.

Вона зробила мене російськомовною і письменною людиною.

Я навчався любити дружину в будь-якому віці: і тоді, коли вона була молодою, і тоді коли в неї з'явилися зморшки.

Думаю, вона і тепер не залишить мене без своїх турбот, а я і далі буду навчатися в неї йти верхніми шляхами.

5. Я учень своїх учнів

Діти черпають педагогічну мудрість звідти, звідки черпають свою мудрість класики педагогіки. Але класики пишуть книги і ведуть діяльність, а діти – як розкриті підручники вищої педагогічної мудрості. При цьому вони відкриваються на тій сторінці, яка потрібна вчителю, щоб він пройшов уперед, змудрів, став майстром. Але щоб скористатися цією сторінкою, треба бути свідомим учнем своїх учнів. Інакше ми ніяку сторінку не побачимо і ніяка наука нам не дістанеться.

Уявіть таку картину: в другому класі роздав я дітям зошити для контрольних робіт і, як це зазвичай робиться, збираюсь виговорювати дітям за допущені помилки та взятися за їх виправлення. Але дівчинка Лейла раптом заплакала. «Не люблю математику, – казала вона плачучи, – не люблю математику... все червоне, все червоне...». Тобто, її обурили мої червоні рисочки, якими я вказав їй на допущені помилки.

Отож, переді мною на потрібній сторінці відкрився підручник вселенської педагогіки. Одне з двох: або я заспокою дівчинку і піду далі, не помічаючи сокровенну сторінку, бо учень мені ніякий не учитель; або ж жадібно і старанно сприйму кожную літеру відкритої мені сторінки, бо мої учні – це мої вчителі.

Та я прийняв ученицю як свого вчителя, і ось що у мене вийшло:

– я зрозумів, що мені краще надихати і налаштовувати дітей на успіх, ніж спричиняти їм смуток через свої дрібні невдачі та помилки;

– я зрозумів, що помилки, які допускають учні, зазвичай, є наслідком дефектів моєї педагогіки;

– я зрозумів, що все, що тільки викликає в учнях роздратування або нудьгу, повинно бути вилучене з педагогічного процесу;

– я переконався, що учень не є байдужим до того, як я до нього ставлюся.

Я ще багато іншого вичитав із цієї прекрасної сторінки.

Тому вирішив: замість червоних чорнил буду використовувати зелені й замість помилок буду шукати в роботах дітей хоч найменший успіх. І, взагалі, буду вести учнів від успіху до успіху, від досягнень до досягнень. Освітній процес для учнів має бути переможним, життєвим, радісним. А якщо мова йде про колір чорнил, візьму зелені й ними буду відзначати не помилки, а успіхи й досягнення дітей. Цим досвідом зараз користуються багато вчителів.

Сльози Лейлочки змусили мене переосмислити всю свою педагогіку, наповнити її духом гуманності й розуміння. За допомогою учнів, із їхніми підказками і підтримкою я відкривав нові для себе принципи та методи гуманної педагогіки, або ж за їхньої участі вдосконалював інші. Можу це сказати про принцип вільного вибору, про метод співавторства і вільних домашніх завдань, про ювілеї уроку та ін. За всіма цими здобутками стоять мої вчителі-учні.

6. Небесні Учителі

Сказано: «Коли готовий учень, до нього приходить Учитель».

Мабуть, я ще не готовий для такої високої честі. Але це не заважає мені самому обрати свого Небесного Учителя і дотримуватися Його завітів.

Я переконався, що дуже навіть нелегко це робити, бо завіти Учителів не знають компромісу. Вони вимагають будувати нове життя, а не пристосовуватися до того, що вже є.

Від Учителя я взяв завіт: «Стався до людей так, як хотів би, щоб до тебе ставились». І багато років вправляюся вести такий спосіб життя. Не все виходить, але я щасливий самій вправі – у ній шлях до вдосконалення, я чогось досягаю.

Небесний Учитель сказав: «Люби ближнього свого, як себе самого». Навчаюся цьому, а ближнім для мене є кожний зустрічний. Важко любити кожного, але треба любити навіть того, хто шкодить тобі, хто тобі не милий.

Вищий Учитель настановляє: «Той, хто стверджує, багатий, той, хто заперечує, бідний». Давно вправляюся жити за законом ствердження, і бачу, як важко і як прекрасно так жити.

Сказав Учитель: «Людина має належати красі». Це ж вища норма життя! Можливе таке? Я прокладаю собі шлях до такого життя.

Важко жити на Землі за законами Небесними, але як прекрасно в цьому вправлятися!

Думаю, я отримую підтримку від Невидимих Помічників через сни свої. Одні з них указують мені на мої слабкості. Інші передвіщають майбутнє. Треті пояснюють обставини. Четверті настановляють.

Я відчуваю Невидимих Помічників, коли перебуваю у натхненні, коли я писав, скажімо, книгу «Здрастуйте, діти!», або ж «Амон-Ра».

Підсумовую свій досвід учнівства.

Верхніми шляхами йде той учитель, хто став свідомим учнем для кожного: і для своїх учнів, і для класиків педагогіки; і для своїх рідних людей, і для випадкових зустрічних.

Верхніми шляхами йде той учитель, хто шанує Небесних Учителів і вправляється втілювати в життя Їхні заповіді.

А вчитель, який вважає, що йому вчитель вже не потрібен, бо сам уже вчитель із досвідом, перебуває в омани, він не знайде верхнього шляху.

Учитель потрібен усім і завжди.

Навчальне видання

Шалва Олександрович АМОНАШВІЛІ

Кожний для мене Учитель

Зміст майстер-класу, представленого на
Тринадцятих Міжнародних Педагогічних Читаннях «Учитель»
(м. Тбілісі, 21–23 березня 2014 р.)

Переклад з російської
Гаврилькевич В'ячеслав Костянтинович

Відповідальний за видання
Крук Станіслав Леонідович

Технічний редактор
Гаврилькевич В'ячеслав Костянтинович

Коректор
Подкоритова Лариса Олександрівна

Редакційно-видавнича підготовка
*Хмельницький обласний центр Всеукраїнської
культурно-освітньої асоціації Гуманної Педагогіки
Центр інноваційної педагогіки та психології
Хмельницького національного університету
Подільський культурно-просвітницький Центр ім. М. К. Реріха*

Підписано до друку 01.09.2014.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк офсетний. Book Antiqua.
Умовн. друк. арк. 1,3. Наклад 1000 прим.

ФО-П Сторожук О.В.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовників
і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК №4575
м. Хмельницький, Пр. Миру, 59, оф. 310

ISBN 978-617-7143-11-5
